

Курганова Діана Романівна
курсант

*Науковий керівник –
к.ю.н., доц., професор кафедри
кримінального процесу*

Федченко Володимир Михайлович
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ

Ст. 63 Конституції України зазначено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист [1]. Право на захист - це сукупність процесуальних прав, які надані підозрюваному, обвинуваченому чи засудженому, виправданому та завдяки яким вони отримують можливість захищатися від обвинувачення чи підозри, відстоювати свою непричетність, домагатися пом'якшення відповідальності всіма передбаченими законом способами [2]. Тобто вони мають право на законному рівні на самозахист та захист від обвинувачення чи підозри їх, та щодо їх винуватості.

Як слушно зазначав В.В. Солдатський, особиста недоторканність є одним із найважливіших прав людини, тому проблематика його захисту є пріоритетною та актуальною [3, с. 524]. У зв'язку із тим, що суттєві обмеження прав особи на свободу та особисту недоторканність в кримінальному процесі відбуваються якраз при застосуванні ізоляційних запобіжних заходів, то підвищення рівня захисту при затриманні є важливою проблемою вдосконалення механізму захисту прав та законних інтересів особи у кримінальному процесі.

Проблеми забезпечення права особи на захист у кримінальному провадженні досліджувалися у працях Т.В. Варфоломеєвої, Є.І. Виборнова, Ю.О. Гурджі, Я.П. Зейкана, Ю.М. Грошевого, О.П. Кучинською, Т.В. Маляренко, Є.І. Макаренко, А.М. Мельник, В.В. Назаровим, В. П. Шибіко, В.М. Тертишником, В.М. Федченком та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених, як дослідженню діяльності захисника так і кримінально-

процесуальному затриманню, своєї актуальності питання забезпечення права на захист у кримінальному процесі не втрачають.

Нормативне закріплення права на захист включає в себе декілька аспектів, а саме: 1) перелік прав, які підозрюваний (обвинувачений) може реалізувати особисто шляхом: а) надання усних або письмових пояснень із приводу підозри або обвинувачення; б) прийняття безпосередньої участі у проведенні слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій щодо збирання та надання доказів, у тому числі за участі інших учасників кримінального процесу; в) здійснення дослідження наданих суду доказів, у тому числі має можливість у суді задавати питання потерпілим, свідкам та експертам; г) подання скарг на дії й рішення слідчого, прокурора, слідчого судді й суду (див. коментар до ст. 42 КПК).

2) аспект, це перелік прав, які підозрюваний, обвинувачений для забезпечення права на захист може реалізовувати за допомогою захисника та законного представника, що передбачені положеннями статей 44-54 КПК;

3) аспект впливає з обов'язку слідчого, прокурора, слідчого судді й суду сприяти підозрюваному (обвинуваченому) в реалізації його права на захист, шляхом роз'яснення його прав (зокрема, запрошення та участі захисника, права на конфіденційне побачення з ним, права на ознайомлення у встановлених законом випадках з документами й матеріалами кримінального провадження, та можливості зняття з них копій, у тому числі права на подання клопотань та скарг і т. ін.)[4].

У кримінальному провадженні на підставі угод право на захист забезпечено обов'язковим виконанням судом вимог ч. 4 або ч. 5 ст. 474 КПК для роз'яснення права мати захисника, у тому числі права на отримання правової допомоги безоплатно у порядку та випадках, передбачених законом, або захищатися самостійно. Крім цього, у випадках, передбачених ст. 52 КПК (із тих підстав, по яких угоду може бути укладено), обвинуваченому має бути забезпечено захист за призначенням[5]. Тож суд зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому про його законне право мати захисника. Проте, в деяких випадках він має право відмовитися від отримання правової допомоги і захищатися самостійно, окрім окремих винятків обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 52 КПК участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У

цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою процесуального статусу підозрюваного. Згідно з ч. 2 ст. 52 КПК в інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад; 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту; 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особі психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; 6) щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; 7) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення; 8) у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення такої угоди[4].

Ст. 59 Конституції України передбачено право кожної особи у вільному у виборі захисника своїх прав [1].

Між тим, згідно ч.1 ст.45 КПК України реалізувати таке право за чинним кримінальним процесуальним законодавством можливо лише за участі професійного адвоката, який має свідоцтво на право адвокатської діяльності та внесений до Єдиного реєстру адвокатів. Відповідно до положень частини 2 вказаної статті захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)[2].

Відповідно до чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст.6 визначено, адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю[6].

Таким чином, реалізація конституційного права кожної особи у вільному у виборі свого захисника, а відповідно і права на захист, положеннями чинного КПК України суттєво обмежується.

Підводячи підсумок слід зазначити, що гарантіями права підозрюваного (обвинуваченого) на захист є, зокрема: презумпція його невинуватості. Покладання тягаря доказування на сторону обвинувачення, а наявність сумнівів у його вині на користь підозрюваного (обвинуваченого). Крім того, суттєве значення має і правове положення недопустимості доказів та права на оскарження в апеляційному й касаційному порядку вироку та інших судових рішень.

Водночас обмеження підозрюваного (обвинуваченого) у реалізації конституційного права щодо можливості вільного ним вибору захисника своїх прав, як на нашу думку, суттєво обмежує реалізацію засади забезпечення права на захист.

1. Україна Конституція (1996). У45 Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 5 січ. 2017р.: (ОФЦ.ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2017. – 76 С. – (Закон України)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко - Х.: Одиссей, 2013. - 1104 с.

3. Солдатський В.В. Фактичне затримання як засіб обчислення моменту затримання у кримінальному процесі / В.В. Солдатський // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. - С. 524–531.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар - Тацій В.Я. - Стаття 20. Забезпечення права на захист Реж. доступу [електронний ресурс] <http://westudents.com.ua/glavy/63425-stattya-20-zabezpechennya-prava-na-zahist.html>

5. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ВССУ) Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні 25 вересня 2015 року

6. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст.282) Редакція від 05.01.2017, підстава 1798-19 Реж. доступу [електронний ресурс] <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>